

40 DIES DE *penitència, austeritat, recolliment i oració* QUARESMA

Fins no fa pas gaire, la Quaresma havia estat un període de temps força diferent de la resta de l'any. Significava un canvi d'actitud i de manera de viure que, durant set setmanes, afectava la forma de menjar, de divertir-se i fins i tot de comunicar-se: "No cridis que som a Quaresma!". Avui en dia, aquest període quaresmal ha quedat molt diluït dins del ritme frenètic que portem i també com a conseqüència de la pèrdua del calendari litúrgic com a referent temporal. En aquest full presentem la Quaresma fins al Diumenge de Rams, deixant la Setmana Santa per a propers números, ja que té un volum d'informació propi.

De la mateixa manera que Carnaval no s'entén sense la Quaresma, aquesta tampoc pot ser entesa sense la Setmana Santa i la Pasqua, el moment més important del calendari litúrgic cristià. La Quaresma esdevenia moment d'austeritat i penitència després dels excessos i pecats del Carnestoltes, finalitzat ja el seu regnat el dimarts amb la seva mort i enterrament. L'endemà, Dimecres de Cendra, comença la Quaresma, i ho fa amb les paraules "*pols ets i en pols et convertiràs*" dites pel sacerdot mentre realitza el senyal de la creu al front, ritus clarament identificador del període que comença, marcat antigament per la reflexió i la serietat que feren sorgir del poble expressions com aquesta, que podem trobar en diferents publicacions:

Carnestoltes quinze voltes
i Nadal de mes en mes
tots els dies fossin festes
la Quaresma mai vingués.

Il·lustració
extreta del
Costumari
Català de
Joan
Amades

Cendra es tapaven tots els crucifixos i es "despullaven" els altars (es recollien totes les estovalles, els ciris, les creus, etc...).

Uns altres dels aspectes d'aquesta religiositat popular que sorgia durant la Quaresma, són els Via Crucis. Comencen el primer divendres després de Dimecres de Cendra i a partir de llavors tots els divendres i diumenges a la tarda es realitzen per dins les esglésies seguint les estacions o creus fixades als murs de l'edifici, tot recordant els passos que féu Jesús abans de ser mort.

Anar a fer creu

A partir del Dimecres de Cendra i durant la Quaresma, sobretot els diumenges o per Sant Josep, era obligat fer el compliment pasqual, precepte religiós que manava als fidels anar a combregar i confessar-se una vegada, com a mínim, durant l'any. S'aprofitava el temps de Quaresma per aconseguir aquest precepte, sobretot els homes. D'això se'n deia *anar a fer creu*. Un cop el fidel havia complert entrava a la sagristia on el capellà o l'escolà prenia nota del seu nom en un registre.

Persones que visqueren aquest precepte diuen que algun dels grans terratinents del poble obligava als seus treballadors a *anar a fer creu*. Perquè poguessin acudir a la parròquia els era permès, excepcionalment el dia triat, perdre unes hores de treball.

Ens adonem que el viure la Quaresma d'una determinada manera, no només implicava als més creients, que evidentment sempre ho han viscut amb més convicció, sinó que també als escèptics en qüestions de religiositat, els quals respectaven l'abstinència de carn pels divendres de Quaresma, anaven a missa com a mínim un cop a l'any o participaven en la preparació de les processons de Setmana Santa dins les diferents congregacions. Els més devots participaven en els sermons de temàtica quaresmal i, per exemple els membres de la Congregació Mariana, assistien als exercicis espirituals les primeres setmanes de Quaresma. També era força practicat el resar el Rosari amb família després de sopar: "*...apagàvem el llum i amb un llum de ganxo davant el foc es resava el rosari, quan va vindre la televisió i la ràdio es va perdre*", segons afirma un informant.

Per altra banda, l'arribada de la Quaresma també es notava en l'aspecte intern de les esglésies amb el color morat com a protagonista. A la Parròquia de Santa Maria sembla ser que el Dimecres de

El ball de la Pinyata

El primer diumenge de Quaresma era quan a molts locals socials del poble, d'abans de la Guerra Civil, celebraven el *Ball de la Pinyata* (o també dit de la *Pinyeta*).

A la vila es feia a *La Cadira* i a *L'Agrària*, i, a la platja, primer a *cal Gatell* i després a la *Sala del Pòsit*. Era un ball molt peculiar: el ballador demanava a la noia per ballar el *Ball de la Pinyata*. Al mig de la sala hi penjaven una o dues cistelles, una per a casats i, una altra, per a fadrins. De cada cistella hi penjaven unes cintes en les quals els organitzadors del ball hi lligaven un obsequi (una figureta, una pastilla de sabó, etc...)

A la mitja part els nois eren cridats i anaven a buscar la seva balladora la qual estirava una cinta. D'entre aquests regals podia sortir la *toia*, que era el regal més especial.

El fet de ballar no comprometia a res a la parella. En algunes cases no permetien l'assistència a aquest ball perquè es feia dins la Quaresma i era considerat un esbarjo massa alegre.

PROHIBICIONS Un canvi en els hàbits

Les prohibicions alimentàries són els preceptes més coneguts i característics de la Quaresma. La família, els col·legis religiosos i els sermons previs eren els principals difusors de les prohibicions, però en darrer terme i en alguns casos l'abstinència de menjar carn era una opció personal. Els informants no són massa precisos amb el significat del dejuni i l'abstinència. Per una banda s'entén que no complir els preceptes era falta o pecat i que després calia confessar-se. Un informant afirma: "...deien que era pecat, però t'ho creus o no t'ho creus". Si es transgredia la prohibició per oblit, aquest fet no era considerat pecaminós. Per altra banda, el sentit de l'abstinència era el sacrifici i la penitència que preparava l'arribada de la Setmana Santa.

El dejuni significava disminuir la quantitat diària de menjar al mínim: no esmorzar res, dinars i sopars ben lleugers, sense atipar-se, i no menjar ni beure en les hores entre menjades. El dejuni l'havien de guardar les persones de 21 a 60 anys durant el Dimecres de Cendra i el Divendres Sant; n'estaven dispensats o no calia mantenir-lo estrictament, les persones amb problemes de salut i les que realitzaven tasques de gran esforç físic. Per un altra banda tenim l'abstinència que prohibia menjar carn i "tot el que és de la carn". Per aquest motiu, carn, botifarra, sang, fetge, conill o pollastre eren un grup d'aliments prohibits, enfront als ous, el bacallà i

altres classes de peix que són les fonts proteíniques permeses. En l'actualitat pot semblar que tot això no era tan sacrifici però durant èpoques de precarietat econòmica, la botifarra o la cansalada, complementava el "plat calent" i era una font calòrica que aportava vigorositat per a la pagesia; prescindir-ne significava menjar *escudella fresca*, feta amb fesols, col, api, cigrons, arròs i un raig d'oli. Altres plats són l'espíneta, el bacallà, els ous, el peix, els bunyols o els llegums. En algunes llars, els menjars que es feien per Quaresma no eren massa diferents dels habituals, ja que l'economia domèstica no permetia comprar massa carn i les combinacions amb la resta d'aliments eren freqüents.

Les carnisseries no notaven gaire el canvi, ja que l'abstinència era només un dia a la setmana i n'estaven dispensats els malalts, les embarassades i les parteres. Un informant ens explica l'anècdota sobre la majordoma de mossèn Perera que va anar a comprar carn un divendres i aquest fet va ser molt criticat i mal vist; ella mateixa va haver d'aclarir que no era carn per menjar divendres sinó dissabte.

Els dies que cal mantenir l'abstinència eren anunciats per l'Església i eren diversos durant l'any: el costum habitual, fàcil de seguir i que ha perdurat fins a l'actualitat és el de no menjar carn els divendres de tot l'any, però sobretot els de Quaresma.

El dia de St. Josep, que sempre cau en Quaresma, era motiu de contradiccions si coincidí en divendres. Per celebrar la festivitat havien de fer un menjar especial sense trencar els preceptes alimentaris propis dels divendres. Una informant afirma que a la dècada dels seixanta, a les cases més benestants, aquell dia es menjava marisc o peix preuat, cosa que es contradiu amb la penitència i el sacrifici corresponent a aquest període. A la majoria de cases, però, el plat extraordinari que es feia era els *bunyols de vent* per postres.

Les butlles:

DEVOCIÓ O DONATIU

Les *butlles* eren uns documents que es compraven a l'església als inicis de la Quaresma per poder menjar carn i derivats en els dies d'abstinència. En aquests fulls hi anaven impreses tota mena d'explicacions sobre la Quaresma i la Setmana Santa. Es van utilitzar abans de la Guerra Civil i van minvar el seu ús a partir de la dècada dels quaranta. També se les coneixia com a les *Butlles de la Santa Creuada*.

No tothom les podia comprar; alguns informants diuen que s'entregava la voluntat, però en altres casos recollim que valien des de pocs cèntims fins a una pesseta abans de la guerra i després, de 5 a 25 pessetes, segons unes categories. La majoria preferien abstenir-se de la carn perquè de fet l'economia d'aquell temps no permetia menjar-ne gaire. Podem parlar de dos tipus de compradors de *butlles*. Primer els que tenien una fe molt arrelada, on la butlla era un donatiu per a l'església i permetia menjar carn, però de fet aquest benefici no era utilitzat. Per altra banda hi havia famílies benestants que es podien permetre la despesa extraordinària de comprar-les i menjar carn. En aquest cas, la *butlla* era signe d'ostentació i motiu de comentari popular. Recollim que alguns fidels consideraven les *butlles* com "un cuento i una ridícula". El fet de pagar uns diners per estar dispensat d'un precepte religiós era motiu de discussió i crítica per part d'un sector de la població, o fins i tot dins el nucli familiar.

Anar a Serrar la Vella

Serrar la vella era una activitat que antigament realitzaven grups de xiquets, per una banda, i grups de xiquetes, per una altra. Aquests, agrupats en colles de 5 o 6 i proveïts d'un cistell, un boscall i una serra o xorrac, passaven per les cases del poble, preferentment per les cases dels parents i veïns, per demanar a la mestressa de la casa si volien que els *serressin la vella*. En el cas de resposta afirmativa, els xiquets amb els estris ja esmentats, començaven a serrar el boscall mentre cantaven una cançó de melodia enganxadissa, que hem pogut recuperar amb diverses versions i variacions lingüístiques. La versió més estesa, però, és la següent:

*Serra, serra vella
que no té fusella.
Serra, serra vell
que no té fusell.*

*Jove baixeu ous
que demà serem dijous,
jove baixeu vi
que la serra no vol seguir,
jove baixeu pa
que la serra no vol serrar,
jove baixeu oli
que la serra se'n va al dimoni.*

*Violet Sant Pere
Violet Sant Pau,
la catxutxa em queia
la catxutxa em cau,
plegueu-me-la si us plau.*

Cal esmentar el fet que els informants de la vila recorden dues estrofes que afegien a la cançó i que fan referència al *Salis*, l'últim graller del poble. Aquestes eren cantades amb una cantarella molt sentida per les nostres terres:

*Quan lo Salis no té pa
la canalla, la canalla.
Quan lo Salis no té pa
la canalla fa ballar.*

*Quan lo Salis no té vi
la canalla, la canalla.
Quan lo Salis no té vi
la canalla fa dormir.*

Després de *serrar la vella*, la mestressa de la casa donava aliments als xiquets, principalment ous, una peça de fruita, un grapat d'espínacs o fins i tot 10 cèntims. Del recapte, el mateix dia a la tarda o l'endemà, se'n feia una berenada. Però no sempre les cases volien que els *serressin la vella*, i a vegades contestaven la mainada amb aquestes frases: "No, que naltros som jóvens" o "No en tenim cap de vella a casa".

Una informant recorda de manera especial i "com si fos ara" quan anaven a *serrar la vella* a ca la Carme de l'Hostal: "teníem un desespero per anà-hi, la Carme era una dona del carrer Major que no tenia fills, per això li agradava que la canalla anés a casa seva a *serrar la vella* i ens preparava una senalleta amb avellanes i una altra amb ous i també un monederet amb cèntims".

Temps de preparació

Una altra anècdota és la de la vella *Sàlia*. Hi havia dues dones al poble que vivien al mateix carrer gairebé davant per davant, i no es podien veure ni en pintura. Una era família del *Salis* graller i li agradava estar asseguda al portal de casa seva. Llavors l'altra pagava deu cèntims a la canalla perquè cantessin ben fort a la vella *Sàlia* allò de "Quan lo Salis no té pa...", aquella dona s'enfadava i cridava: "*Sempre hem tingut pa per naltros i per les criatures!*".

Serrar la vella fou una tradició que, segons una part dels informants, s'acostumava a fer a mitja Quaresma, concretament el dimecres de la quarta setmana, coincidint amb el que diuen diferents articles consultats*. Malgrat això, hi ha informants que ubiquen temporalment aquest costum el dimecres abans del Dijous Gras o durant el mateix Dijous. Una explicació a aquesta divergència és que es produís un traspàs d'aquesta tradició al Dijous Gras o a la vigília amb la finalitat de recaptar aliments per fer la berenada en aquell dia.

Aquest fou un costum que de manera generalitzada, tant al poble com a la platja, va tenir una continuïtat fins a l'arribada de la Guerra Civil, això no descarta que en períodes posteriors es produïssin revifalles aïllades d'aquesta tradició.

El significat que s'amaga darrere d'aquest antic costum no queda gens clar entre els informants. Segons el *Costumari Català* de Joan Amades, en alguns indrets la representació gràfica de la Quaresma era una vella amb set cames o peus, vestida de negre i amb un bacallà sota l'aixella o un cistell de verdures a la mà. El costum manava arrancar una cama a la vella cada setmana de Quaresma que passava. En els llocs on se celebrava durant el dimecres de la quarta setmana de Quaresma, *Serrar la vella* significava la celebració d'haver passat la meitat de la Quaresma.

* Amades, Joan. *Costumari català. Vol II. El curs de l'any*. Barcelona: Salvat Editores, Ed. 1982. P. 527-688
Prat, Joan. Contreras, Jesús. *Les festes populars*. Barcelona: La Llar del llibre, 1984. P. 49-55
Salceda, Josep. *Tradiciones en desuso*. Revista Cambrils, núm. 32, 1958. P. 3

La Quaresma no només era una preparació espiritual per Setmana Santa i Pasqua. Esdevenia també el moment de preparar els actes i celebracions més importants del calendari litúrgic. A la parròquia de Sant Pere, el tercer diumenge de Quaresma, es reunien els membres (tot homes) de la *Congregació de la Puríssima Sang*. Decidien per sorteig qui portaria la imatge del Sant Crist durant la processó de Divendres Sant i els dos acompanyants. A la parròquia de Sta. Maria era el Diumenge de Passió, una setmana abans de Diumenge de Rams, quan els membres de la *Congregació de la Puríssima Sang* d'aquesta parròquia realitzaven el mateix sorteig.

Actualment, les dones membres de la *Cofradia dels Dolors* de la Parròquia de Sta. Maria, es reuneixen el divendres abans de Diumenge de Rams, dia de la Mare de Déu dels Dolors i anomenat Divendres de Passió. Una informant ens comenta que "*Va durar una temporada que va ser molt maca la Cofradia dels Dolors. Divendres de Passió anaven totes a missa, pagaven les quotes i sortejaven els dies de la Marededeueta dels Dolors, tres mesos en una casa, tres mesos en una altra*". Aquesta imatge avui en dia encara és present a torns per les cases de les cofrades. També actualment la *Cofradia del Dolors* realitza el mateix Divendres de Passió el sorteig de les persones que portaran el pendó durant la processó de Divendres Sant.

Una altra de les preparacions que es feia era, abans de la Guerra Civil, l'assaig de les caramelles. Durant la II República a totes les societats del poble hi hagué caramelles: *La Cadira*, *El Polvorí* i *L'Agrària*. Les caramelles es cantaven, en aquella època, el Dissabte Sant al vespre i servia per recollir aliments que es menjaven en colla el Dilluns de Pasqua. Sembla ser que per les ganes que tenien els caramellaires de fer una bona actuació havien de començar a assajar molts dies abans, tot i que fos Quaresma i com ja hem dit, no era ben vist. Tot i això, les caramelles tenien llicència i es constituïren en grups estables que practicaven el cant coral.

alguns plats de Quaresma

Aquests plats es cuinaven amb els productes permesos durant la Quaresma i típics de l'època.

Alguns han perdurat fins a l'actualitat.

- Escudella fresca
- Bacallà a la cassola
- Bacallà amb patata
- Bunyols de bacallà amb all i julivert
- Bunyols de cigrons
- Cigrons al forn
- Bunyols de ceba
- Truita d'espinacs
- Espineta (diversos plats amb aquest producte)
- Sardina de la costa
- Bunyols de vent

Palmes i rams

PEL DIUMENGE DE RAMS

El Diumenge de Rams acaba els quaranta dies de Quaresma i dona pas a la Setmana Santa. Aquest dia té lloc l'acte litúrgic de la benedicció de rams. Actualment una gran quantitat de creients s'aplega al voltant de l'Ermite de la Mare de Déu del Camí, a la Parròquia de Sant Pere i a l'església de Santa Maria de Vilafortuny per commemorar l'arribada de Jesús a les portes de la ciutat de Jerusalem

L'element protagonista de l'acte són les palmes i els rams. Actualment dos tallers mantenen viva, al nostre poble, aquesta tradició artística derivada de la cistelleria, i que ha estat transmesa de pares a fills. Malgrat la dificultat per concretar el període històric on sorgí l'art de la palma a Cambrils, tenim referències sobre l'existència d'un petit taller a mitjans del segle passat.

Hi havia el costum de guarnir els rams amb cintes, figuretes de sucre en forma de rosaris, caramels, galetes i, fins i tot, amb fruita confitada.

Generalment els nois llueixen una palma llisa sense cap mena d'ornamentació, a excepció d'una creu treballada situada a la punta. Les noies són les portadores dels rams, realitzats amb una cuidada elaboració. La gent gran sovint porta rams de llorer, branques d'olivera, ramets de dona o palmes de solapa. Antigament hi havia el costum de guarnir els rams amb cintes, figuretes de sucre en forma de rosaris, caramels, galetes i fins i tot amb fruita confitada. Sovint, la mainada es prenia els uns als altres aquestes llepolies, i hi ha una anècdota d'un xiquet que es va penjar caramels de fusta, per sorprendre de forma desagradable als qui prenién els caramels dels altres rams. Actualment, encara algunes xiquetes porten figuretes de sucre al ram.

Antigament, quan es vivia amb certa precarietat, la majoria de nois i noies portaven branques de llorer o olivera. Els rams eren un signe de riquesa i eren duts per les noies de cases avantatjades. A vegades, en el seu dia, els pagesos tapaven amb un sac una rama d'oliver plena de fruit, d'aquesta manera durant la benedicció, tothom quedava sorpres amb aquella vistosa branca farcida d'olives madures, ja que a l'abril ja no quedava fruit a l'arbre.

Generalment, els padrins compraven els rams i les palmes als seus fillols fins que celebraven la primera comunió, tot i que això no era una norma. La palma, el ram de llorer, o la branca d'olivera beneïda es penjava al balcó o a la finestra, en alguns casos tot l'any,

Generalment els nois llueixen una palma llisa sense cap ornamentació, a excepció d'una creu treballada situada a la punta. Les noies són les portadores dels rams, realitzats amb una cuidada elaboració.

per allunyar els llamps i els mals esperits, cosa que encara es fa en algunes cases del poble. Finalment eren cremats en un dia no establert, tal com passa amb la pàssia (palma més elaborada portada pel mossèn). Serà, precisament, de cremar la pàssia i una mica de llorer d'on sortirà la cendra que serà utilitzada per fer-ne la imposició el dimecres de cendra. En el cas dels rams de llorer, les fulles eren aprofitades per a cuinar.

Antigament, a la vila, la benedicció de rams es feia al pati de la parròquia, mentre que a la platja es feia al pati de l'església de Sant Pere Apòstol. També tenim referències de la benedicció de rams dins la desapareguda església de Sant Pere a la plaça Catalunya. Generalment durant la benedicció els fidels alçaven els rams, i a continuació es cantava una cançó religiosa. Entre els informants de la platja hem recollit aquesta cançó religiosa, relacionada amb el Diumenge de Rams:

Avui som sant Diumenge
Sant Diumenge de Rams
les taules estan parades
de palmes i de rams (bis)
de fulles d'olivera
i un ciri molt galant.
A un cap hi seu Sant Pere
i a l'altre Sant Joan (bis)
i al mig dels dotze apòstols
Déu nostre senyor gran.

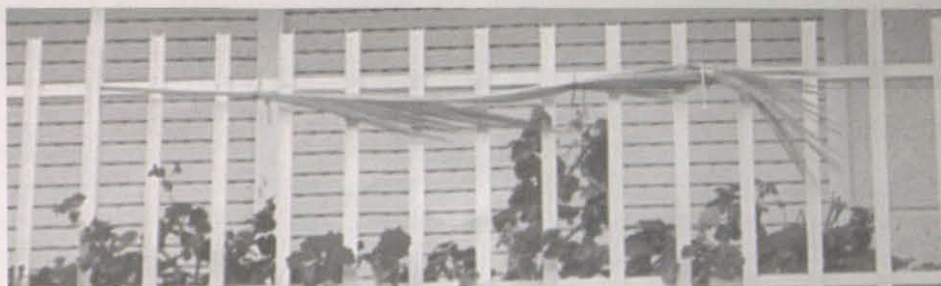
Amb motiu de l'acte de benedicció de rams, sempre hi havia algú que estrenava una peça de roba aprofitant el bon temps, però el que es feia més sovint, era renovar el calçat de la canalla. Actualment, la gent aprofita aquest acte per canviar la muda d'hivern a estiu tot i que a vegades el temps no hi acompanyi.

Durant la tarda del diumenge, a la platja, es feia un Via Crucis pels carrers del barri marítim. Un informant recorda que els de la Congregació de la Sang, tenien l'obligació d'anar-hi perquè sinó eren multats amb 3 pessetes. El mossèn repartia els episodis pels pocs carrers que existien a la platja i acabaven amb l'última estació a l'església.

Després de la Guerra, a la vila, els membres de la Congregació de

la Sang es reunien la tarda del Diumenge de Rams a l'Ermida de la Mare de Déu del Camí, lloc on té la seu canònica aquesta congregació. D'allí sortien en comitiva fins a l'antic ajuntament, on baixaven la imatge del Sant Crist de la Sala de Plens i la portaven a la Parròquia de Sta. Maria. Més cap al tard començava el via crucis pels carrers de l'actual nucli antic, i seguint unes creus marcades a les façanes de les cases com a estacions a seguir.

Després de Diumenge de Rams, tot quedava a punt per a la celebració de la Setmana Santa i la Pasqua, dies on s'unien religiositat popular, tradicions ancestrals i ganes de cloure el període de la Quaresma.

Arxius Anjub

▲ *Durant l'any es poden veure penjats en alguns balcons i finestres algunes palmes, rams i branques d'olivera que van ser beneïts el Diumenge de Rams*

Imatge corresponent al Via Crucis de la tarda del Diumenge de Rams en el moment que les vestes passen pel carrer Hospital. Els cofreres portaven aquest dia guans blancs. (Data: al voltant del 1950)

Cedita per Josep Salceda Castells

municipal de Cambrils

l'anjub

GRUP DE RECERCA DE CULTURA
 TRADICIONAL I POPULAR

Col·laboren:

AJUNTAMENT DE CAMBRILS

revista **cambrils**

l'anjub: Núria Ortoneda, Gemma Ivern, Montse Ortoneda, Gerard Martí, Marcel Blázquez, Jordi Moreno, Núria Piqué, Eva Sentís.
 Col·labora: Pere Navarro

Membre de l'associació cultural
 Revista Cambrils
 Abril 1996 - Núm. 6